

Циганов С.А.,* Циганова Н.В.**

ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано проблеми та перспективи залучення іноземних інвестицій в економіку та їх вплив на формування конкурентного бізнес-середовища в Україні. На базі проведеного аналізу окреслені шляхи покращання інвестиційного клімату в Україні та можливості її інтеграції у світовий економічний простір.

Ключові слова: іноземні інвестиції, інвестиційний клімат, бізнес-середовище в Україні.

In the article problems and prospects of foreign investment attraction are analyzed. The impact of foreign investments on the competitive business environment creation in Ukraine is examined. The ways of investment climate improvement in Ukraine and prospects of the integration of Ukraine into the world economy are substantiated.

Key words: foreign investments, investment climate, business environment in Ukraine.

Постановка проблеми. Проблематика іноземного інвестування та поліпшення інвестиційного клімату країни, на сьогоднішній день, належить до найбільш актуальних питань, які дискутуються у економічній теорії та потребують свого вирішення на практиці. Необхідність подальшого теоретичного дослідження зумовлена останніми тенденціями інтернаціоналізації господарських зв'язків, її переходом у нову стадію свого розвитку – глобалізацію, для якої характерні свої особливості. Сьогодні не внутрішнє життя тієї чи іншої країни, а його гармонійний зв'язок зі світогосподарськими процесами визначає піднесення або спад економіки.

Для України, яка знаходиться на шляху формування ринкових відносин, питання зарубіжного інвестування належать до найбільш значних. Адже питання щодо сприяння залученню іноземних інвестицій постає, в основному, за умови недостатньої кількості внутрішніх ресурсів для модернізації економіки.

Ступінь розробленості проблеми та її невирішені частини. Питання розвитку та регулювання іноземного інвестування постійно знаходиться в полі зору дослідників. У світовій економічній літературі найбільш суттєвий внесок в їх розробку зробили Є.Брігхен, Л.Вальрас, Р.Вернон, К.Макконел, В.Енг.Максимо, А.Тобін, С.Хаймер, У.Шарп та інші.

Необхідно відзначити значний внесок багатьох авторитетних вітчизняних та російських вчених у розробку фундаментальних питань залучення іноземних інвестицій в еко-

---

* доктор економічних наук, професор кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

** кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

номіку країни та їх вплив на формування сприятливого інвестиційного клімату та конкурентного бізнес-середовища, зокрема: Ю.Аджубея, М.Алексеева, Б.Альохіна, О.Барановського, І.Бланка, І.Бураковського, А.Гальчинського, В.Гейця, О.Дзюблюка, М.Крупки, Д.Лук'яненка, Б.Луціва, А.Мертенса, Я.Міркина, В.Міщенко, О.Мозгового, Ю.Пахомова, В. Сизоненка, О.Ступницького, А.Філіпенка та інших.

Критичний огляд наукових робіт з проблеми дослідження показав недостатню розробленість низки методологічних і теоретичних питань. В сучасних дослідженнях практично немає наукових розробок щодо впливу іноземних інвестицій на формування сприятливого інвестиційного клімату з методологічних позицій системно-функціонального аналізу та теоретичної оцінки їх результатів для країн із трансформаційною економікою і світового господарства у цілому.

Мета статті – дослідити роль іноземних інвестицій у формуванні сприятливого інвестиційного клімату та конкурентного бізнес-середовища в Україні в умовах суперечливої взаємодії міжнародного усупільнення і відносної відособленості національних економік та посилення впливу цих процесів на розвиток міжнародної фінансової інтеграції.

Викладення основного матеріалу. Трансформаційні процеси, що відбуваються в економіці України, дедалі більшою мірою включають її до загальносвітових процесів глобалізації фінансових потоків. Але на жаль, поки що це включення має скоріш негативні наслідки. Досвід останніх років засвідчив низький рівень контрольованості фінансових потоків та диспропорцію в їхній структурі. Іноземні інвестиції, залучені в Україну, не здійснили очікуваного позитивного впливу на економіку.

Україна є країною із значним потенціалом для інвестиційної діяльності завдяки багатим природним ресурсам, значному людському потенціалу, розвиненій інфраструктурі, потенційній ємності внутрішнього ринку. Проте дуже низькі реальні обсяги як вітчизняних, так і іноземних інвестицій свідчать про вкрай недостатнє використання інвестиційного потенціалу України.

Вищезазначене свідчить про необхідність суттєвого вдосконалення державної політики щодо створення сприятливих умов для ведення бізнесу на території України та залучення до української економіки іноземних інвесторів. Базовою причиною низького рівня іноземних інвестицій в Україну є невідповідність між рівнем інвестиційних ризиків і рівнем прибутковості інвестицій. Високий ризик вимагає високої прибутковості, між тим, легальна прибуткова діяльність в реальному секторі економіки є проблемною.

Відтак, інтереси вітчизняних товаровиробників та зарубіжних інвесторів, які вкладають кошти в розвиток реального сектора економіки відповідно до структурних пріоритетів України, не лише не можуть бути протиставлені, але є й взаємодоповнюючими. Підприємство з іноземними інвестиціями, яке здійснює виробничу діяльність на території України, є де-факто вітчизняним товаровиробником і зацікавлене у високій місткості ринку, невисоких темпах інфляції, доступності кредитних ресурсів, динамічній, прозорій та передбачуваній економіці. Якнайшвидше відновлення ефективної діяльності українського промислового капіталу та поєднання його з торговельним капіталом, створення середовища економічного поживлення одночасно створюють сприятливі умови для розгортання іноземних інвестицій.

Іноземні інвестиції є однією з поширених форм міжнародного руху капіталів. У зв'язку з тим, що головною економічною передумовою цього руху є різниця в нормі прибутку, яка може бути одержана в різних країнах світу, цей процес набув значного поширення і властивий насамперед економічним взаємовідносинам розвинених країн світу.

Ввезення капіталу у формі прямих та портфельних інвестицій розглядається цими країнами перш за все як засіб поліпшення стану платіжного балансу, а також є природним регулятором середнього рівня норми прибутку в країні.

На імпорт капіталу до країн, що розвиваються, та до країн з перехідною економікою значний вплив здійснюють структурні чинники, які характеризують наявність умов для досягнення належної прибутковості активів. Такі умови зазвичай характеризуються терміном «інвестиційний клімат».

У загальному визначенні під інвестиційним кліматом прийнято розуміти сукупність об'єктивних та суб'єктивних умов, які впливають на процес інвестування народного господарства та окремих підприємств, компаній, галузей [8, с.17]. Слід особливо наголосити, що в даному визначенні не проводиться поділу між вітчизняними та іноземними інвестиціями. Це дає змогу розглядати насамперед базові чинники, які впливають на підприємницьку та економічну активність в країні.

Конкуренція за залучення прямих іноземних інвестицій на міжнародних ринках капіталів вимагає від національних урядів запровадження спеціальних сприятливих умов для діяльності іноземних інвесторів. Зокрема, особливий режим стосовно іноземних інвестицій запровадили 143 країни світу. Більшість країн, ринки яких формуються для захоплення надходжень прямих інвестицій широко використовують приватизацію державних підприємств [4; 12].

Водночас, проникнення до національної економіки іноземного капіталу може спричинити неоднозначні наслідки, створюючи низку загроз національній економічній безпеці країни-реципієнта. Слід особливо наголосити на тому, що в переважній більшості випадків ці загрози не є умисними, а витікають з реалізації основної цільової функції іноземної інвестиції – забезпечення максимальної прибутковості використання активів.

Як засвідчив досвід кінця ХХ століття, потоки портфельних інвестицій можуть стати надпотужним чинником економічної дестабілізації на регіональному або глобальному рівні, джерелом швидкого погіршення становища платіжних балансів країн та їхніх національних валют. Постійне збільшення швидкості фінансових потоків внаслідок розвитку систем електронних трансакцій, наявність у розвинених країнах світу значного «навісу» фіктивного капіталу у вигляді цінних паперів, які не мають реального забезпечення, уможлиблюють значні «припливи» та «відпливи» спекулятивних капіталів та дають підстави й надалі очікувати посилення загроз економічній безпеці держави внаслідок дії цього чинника [12, с. 66].

Проте значні загрози можуть виходити також і від прямих іноземних інвестицій. Насамперед, вони можуть вести до посилення залежності економіки від іноземного капіталу. Передусім це стосується інвестицій у підприємства, які здійснюють переважно експортне виробництво в рамках схем виробничої кооперації ТНК. Погіршення світової економічної кон'юнктури вестиме до згорання цих виробництв незалежно від економічного становища всередині країни. Небезпечними у цьому сенсі є також виробництва, які повністю забезпечуються імпортними комплектуючими і не мають ні власних технологій, ні можливості диверсифікувати джерела постачання [6, с. 40].

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну на 01.07.2011 р. становив 47205,7 млн. дол. США. Інвестиції надійшли зі 125 країн світу. Традиційно найбільшими інвесторами залишаються Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Російська Федерація, Австрія, Франція, Велика Британія (див. табл.1 [5]). Водночас, обсяг прямих іноземних інвестицій на одного мешканця України за період з 2001 р. зріс майже у дев'ять разів, а саме з 94 дол. США у 2001 р. до 870 дол. США у 2010 р.

Таблиця 1.
Прямі іноземні інвестиції в Україну за видами економічної діяльності у 2007 – 2010 рр.

	2007		2008		2009		2010	
	Млн. дол.	%	Млн. дол.	%	Млн. дол.	%	Млн. дол.	%
Усього	29542,7	100	35616,4	100	40053	100	44708	100
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	557,3	1,9	813,3	2,3	793	2	833,7	1,9
Промисловість:	12421,2	42,1	12469,7	35	13276,4	33,1	14042,6	31,4
добувна	1053,6	3,6	1071,2	3	1050,1	2,6	1207,7	2,7
переробна	11085,4	37,5	11128,1	31,2	11916,5	29,7	12488,1	27,9
<i>у тому числі:</i>								
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	1561,2	5,3	1685,8	4,7	1828,4	4,6	1858,7	4,2
легка промисловість	144,1	0,5	141,5	0,4	140,9	0,4	139,3	0,3
оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	241,6	0,8	257,2	0,7	270,1	0,7	281,3	0,6
целюлозно-паперове виробництво, видавнича справа	187,7	0,6	199	0,6	245,4	0,6	241,1	0,5
виробництво коксу, продуктів нафтопереробки	319,6	1,1	330,2	0,9	449,1	1,1	452,9	1
хімічна та нафтохімічна промисловість	876,7	3	985,8	2,8	1224,3	3	1339,6	3
виробництво ін. неметалевої мінеральної продукції	704,2	2,4	689,2	2	795,4	4	806,8	1,8
металургійне виробництво та виробництво металевих виробів	5774,6	19,6	5534,4	15,5	5557,1	13,9	5940,4	13,3
машинобудування	1071,7	3,6	1075,5	3	1145	2,8	1171,4	2,6
Інші галузі промисловості	204	1,3	229,4	0,6	260,8	0,6	256,6	0,6
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	282,8	1	270,4	0,8	309,8	0,8	346,8	0,8
Будівництво	1631,8	5,5	1936,6	5,3	2206	5,5	2339,2	5,2
Торівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	3072,1	10,4	3708,5	10,4	4316,6	10,8	4764,5	10,7
Діяльність готелів та ресторанів	428,8	1,5	413,5	1,2	444,8	1,1	458,3	1
Діяльність транспорту та зв'язку	1430,9	4,8	1567,6	4,4	1626,5	4,1	1711,2	3,8
Фінансова діяльність	6835,9	23,1	10496,1	29,5	12431	31	15059,5	33,7
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	2669,3	9	3613,8	10,2	4268,5	10,7	4754,1	10,6
Надання комунальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту	285,8	1	454,3	1,3	549	1,4	583,5	1,3
Інші види послуг (економічної діяльності)	208,7	0,7	137,4	0,4	135,6	0,3	148,5	0,4

Майже 20% внесеного з початку інвестування іноземного капіталу зосереджено на підприємствах торгівлі, готельному та ресторанному бізнесі – 5222,8 млн. дол. США (11,7%) і харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів – 2692,4 млн. дол. США (6,1%). Також значні обсяги інвестицій внесено нерезидентами в організації, що здійснюють операції з нерухомістю, здавання в оренду та послуги юридичним особам – 4754,1 млн. дол. США (10,6%), фінансову діяльність – 15059,5 млн. дол. США (33,7%), у підприємства транспорту і зв'язку – 1711,2 млн. дол. США (3,8%), машинобудування – 1171,4 млн. дол. США (2,6%), металургії та оброблення металу – 5940,4 млн. дол. США (13,3%), хімічної та нафтохімічної промисловості – 1339,6 млн. дол. США (3,0%) [5].

Потрібно враховувати, що прямі інвестиції виступають для зарубіжних компаній способом завоювання ринків товарів та послуг, що створює їхню зацікавленість у здобутті контролю над потенційними конкурентами – аж до припинення діяльності останніх. Внаслідок цього діяльність підприємств з іноземними інвестиціями цілком може вести до витіснення товарів національного виробництва з ринку, «відтягування» до себе дефіцитних ресурсів, «витіснення» з ринку вітчизняних капіталів. Важливо, що такі процеси здійснюватимуться цілком природними ринковими засобами внаслідок різних «вагових категорій» зарубіжних корпорацій та вітчизняних підприємств.

Значний інтерес становить існуючий досвід з регулювання діяльності іноземних інвесторів в Китаї. Зокрема, з метою врегулювання платіжного балансу країни та досягнення «валютної самокупності» інвестицій тут запроваджено спеціальний статус «імпортозаміщуючого підприємства». Держава прямо підтримує іноземних інвесторів, які працюють з вітчизняною сировиною та комплектуючими, реалізують всередині країни продукцію, яка зменшує потребу в імпортних аналогах [10, с.70].

З метою більш ефективного залучення іноземних інвестицій в економіку держави в багатьох країнах світу створюються території з пільговим режимом інвестиційної діяльності. Такі території відомі як вільні економічні зони (ВЕЗ) та території пріоритетного розвитку (ТПР). В Україні вільні економічні зони іменуються спеціальними економічними зонами (СЕЗ).

Порядок створення і ліквідації та механізм функціонування спеціальних (вільних) економічних зон на території України, загальні правові і економічні основи їх статусу, а також загальні правила регулювання відносин суб'єктів економічної діяльності цих зон з місцевими органами державної влади визначає Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» Згідно цього Закону СЕЗ являє собою частину території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України [3].

Західний досвід свідчить, що залучення іноземного капіталу за допомогою створення спеціальних економічних зон (СЕЗ) може відігравати вирішальну роль у зміцненні економічного розвитку країни лише за умови активної й організованої участі держави в інвестиційному процесі. Інвестиційний процес у першу чергу повинні обслуговувати органи державного управління, що формують і реалізують державну інвестиційну політику, а також інвестиційну й інформаційну інфраструктуру.

Висновки. Світовий досвід свідчить, що для залучення іноземних інвестицій необхідно розвивати стабільну і недискримінаційну політику, яка ґрунтується на законодавстві, що надає інвестору гарантії безпеки. Важливо також мати політичний та економічний клімат, сприятливий для розвитку бізнесу. З іншого боку, неабияку роль відіграють процедури, пов'язані із реалізацією інвестицій, оскільки чим вони зрозуміліші, простіші тим більше викликають довіри до системи і створюють привабливий імідж країни.

Для розвитку інвестиційної привабливості нашої країни та з метою ефективної реалізації економічної, науково-технічної і соціальної політики державою повинне здійснюватися належне регулювання інвестиційної діяльності. Відсутність такого регулювання може вести до експлуатації іноземними інвесторами дешевих ресурсів (робочої сили, сировини, виробничих фондів, інше) без належної компенсації.

Політика заохочення іноземних інвестицій має стати органічною складовою інвестиційної політики держави. Остання ж передбачає низку узгоджених рішень уряду з приводу реформування економічної політики держави, спрямованого на економічне зростання та досягнення необхідного рівня інвестиційної діяльності всіх підприємницьких структур.

Щодо підвищення ступеня економічної безпеки, пов'язаної з діяльністю в інвестиційній сфері економіки держави будь-яких іноземних інвесторів, необхідно було б доповнити нині чинні в Україні нормативно-правові документи окремими положеннями, а також розробити і запровадити ряд нових документів. Ясність в цьому питанні благотворно позначилася б на поліпшенні інвестиційного клімату в державі. Також актуальним заходом для України є інтенсифікація приватизаційного процесу, а також розбудова вторинного ринку цінних паперів, що сприятиме залученню прямих іноземних інвестицій.

Література

1. Закон України «Про інвестиційну діяльність»// www.rada.gov.ua
2. Закон України «Про іноземні інвестиції» // www.rada.gov.ua
3. Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» // www.rada.gov.ua
4. Гаврилук О.В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України // *Фінанси України*. – 2008. – № 3. – С. 79 – 93.
5. Державний комітет статистики України. – <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Диба М.І. Осадчий Є.С. Вплив іноземного капіталу на економічні процеси в Україні // *Фінанси України*. – 2009. – № 11. – С. 35 – 46.
7. Зимовець В. Тенденції і наслідки експансії західного фінансового капіталу у Східній Європі // *Економіка України*. – 2006. – №2. – С. 74-83.
8. Крючкова І.В., Попельнюхов В.В. Вплив фінансово-економічної кризи на інвестиційну діяльність в Україні // *Фінанси України*. – 2010. – № 8. – С. 15 – 21.
9. Міщенко В. Особливості посткризового реформування фінансового сектору України // *Фінанси України*. – 2010. – № 10. – С. 3 – 11.
10. Мозиас П.М. Прямые иностранные инвестиции: современные тенденции / МЭиМО. – 2009. – № 1. – С. 65 – 72.
11. Правове регулювання іноземних інвестицій / Коссак В.М., Денисов В.Н., Кузнєцова Н.Є. та ін. / За ред. В.М. Коссака. – К.: Український центр правничих студій, 2009. – 176 с.
12. Худавердієва В.А. Стратегія залучення іноземних інвестицій в економіку України // *Фінанси України*. – 2010. – № 6. – С. 62 – 69.
13. Чебанов С.В. Международное регулирование прямых иностранных инвестиций: тенденции и проблемы / МЭиМО. – 2009. – № 12. – С. 21 – 32.